

Мудренко

Олександра Вячеславівна,
студентка

Науковий керівник –

Наливайко Лариса Романівна,

*професор кафедри загальноправових
дисциплін юридичного факультету*

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, професор,

Заслужений юрист України

ПРОБЛЕМА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У НАДАННІ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

Підвищення якості правової допомоги та підтримка реалізації Закону України «Про безоплатну правову допомогу», а також сприяння у розробці та застосуванні законодавства з метою виконання відповідних рішень Європейського суду з прав людини є серед пріоритетів, зазначених у Плані дій Ради Європи для України на 2015–2017 рр.

Українська система правової допомоги передбачає широке коло осіб, які можуть отримати БВПД у кримінальному провадженні, а також у разі адміністративного затримання та арешту, тим сприяючи широкому доступу до правосуддя та забезпечуючи ефективніший захист прав людини. Особи, які мають право на БВПД, у змозі скористатися численними правовими послугами. Такий великий обсяг БВПД є вельми позитивним моментом. Той факт, що первинна правова допомога (в основному правові консультації та складання непроцесуальних документів) також є доступною і в кримінальних справах, означає, що особи можуть отримувати консультації на всіх етапах. Не менш важливою є доступність правової допомоги після ухвалення вироку та під час виконання покарання. Однак схоже, що, як і раніше, спостерігаються випадки, коли органи, які здійснюють затримання, не сповіщають про нього центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, і що досі використовуються різні прийоми для уникнення обов'язкового залучення адвоката (див. детальніше главу 2).

Необхідні узгоджені зусилля всіх суб'єктів кримінальної юстиції для забезпечення в Україні дієвого раннього доступу до адвоката будь-якому підозрюваному чи обвинуваченому.

Встановлення, чи має особа право на отримання правової допомоги у кримінальному провадженні, є простим, коли підозрювані затримані або перебувають під вартою, але в інших ситуаціях це, здається, досить складно здійснити у двох аспектах. По-перше, це буває складним щодо тих, хто не перебуває під вартою і хто потребує правової допомоги під час кримінального провадження, і, по-друге, щодо тих, кого було затримано (взято під варту) і потім звільнено, оскільки не зовсім зрозуміло, чи надаватиметься правова допомога до остаточного вирішення справи в суді

Система правової допомоги зробила важливі кроки у підвищенні обізнаності про право на правову допомогу. Інформацію про правову допомогу розміщено на веб-сайті КЦПД і веб-сайтах ЦБВПД. Однак цього не достатньо. Потрібна стратегія для підвищення обізнаності серед громадськості. Особливо важливим є співробітництво з іншими зацікавленими сторонами, насамперед поліцією, органами прокуратури і судами.

Одне з основних нововведень Закону про БПД стосується нової системи призначень адвокатів для надання правової допомоги. РЦБВПД призначають надавачів правової допомоги з Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу. Цей реєстр включає осіб, які вже мають свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю (є членами НААУ), відібраних з дотриманням чіткого порядку. Відбір включає виконання тестових завдань і проведення співбесіди, яку здійснюють конкурсні комісії у складі представників адвокатури, суддівського корпусу, громадянського суспільства, системи БПД і Мін'юсту. До ухвалення Закону про БПД адвокатів призначали міліція, інші органи кримінального розслідування і суди. Переважна більшість зацікавлених сторін зі сфери кримінальної юстиції, опитаних під час візитів для збору даних, підтвердили переваги нової системи призначення та високо оцінили її, насамперед за руйнування небезпечних зв'язків між органами кримінального розслідування, прокуратурою, судами, з одного боку, і адвокатами, з іншого боку. Видається, що нова система істотно зміцнила незалежність адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу. Призна-

чення адвокатів спеціалізованими інституціями чи органами з надання правової допомоги є звичайною практикою в багатьох європейських країнах. <https://rm.coe.int/16806aab13>

Ключовим аспектом під час реалізації Закону є забезпечення якості безоплатної правової допомоги. Відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 28 Закону на Міністерство юстиції України покладено повноваження щодо затвердження стандартів якості надання безоплатної правової допомоги. У відповідному наказі цього відомства зазначається, що вказані стандарти є комплексом основних характеристик моделі гарантованого державою захисту, передбачених міжнародними правовими актами, законодавством України, у межах яких та з урахуванням узгодженої правової позиції із суб'єктом права на БВПД адвокат є незалежним в обранні правової позиції для здійснення активного та розумного захисту прав, свобод та законних інтересів всіма не забороненими законом способами. Звісно, що стандарти БВПД – це формалізовані умови, які розроблені задля того, щоб проголосити виконавчою владою держави власні очікування щодо досконалості цієї послуги; спрямувати на їх реалізацію практику суб'єктів надання безоплатної правової допомоги, оцінювати якість їхньої роботи та звітувати перед суспільством, якому служить система безоплатної правової допомоги. Стандарти є певними орієнтирами, доволі сталими й такими, що їх ніколи не вдається досягти повною мірою, оскільки процес забезпечення якості роботи суб'єктів надання безоплатної правової допомоги вимагає постійних зусиль і вдосконалення, яке, як відомо, не має меж. Оцінювання якості надання адвокатами БВПД здійснюють відповідно до цих стандартів комісії, утворені для цієї мети радами адвокатів регіонів, за поданням відповідних центрів у встановленому порядку. Безперечно, що діяльність у цьому напрямі має ґрунтуватися на коректній методології, пов'язаній зі стандартами та критеріями якості діяльності адвокатів, а також зі стандартами збирання й аналізу даних, яка має бути частиною плану виконання зобов'язань держави з надання громадянам правової допомоги. Моніторинг якості надання адвокатами БВПД здійснюють Координаційний центр з надання правової допомоги та регіональні центри З огляду на виникнення нових умов реалізації принципів судочинства в зв'язку з набранням чинності модернізованими процесуальними кодексами, а також те, що БВПД є частиною процесуальних механізмів, які мають забезпечити ефективний, справедливий, неупереджений та своєчасний захист прав і сво-

бод особи в суді, вимоги стандартів якості допомоги мають корелювати з динамікою цивільного та адміністративного судочинства, зумовленою впровадженням нових редакцій Цивільного процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України. Окремі положення наказу Міністерства юстиції України від 21 грудня 2017 року № 4125/5 мають систематично синхронізуватися із судовою практикою застосування цих законодавчих новел, адже положення наказу формувалися лише на підставі норм щойно ухвалених кодексів без перевірки їх практикою. Тому, на наш погляд, моніторинг реалізації стандартів якості надання БВПД у цивільному та адміністративному судочинстві в процесі впровадження нових редакцій процесуальних кодексів і формування судової практики має здійснюватися і з метою з'ясування адекватності та валідності, а також удосконалення цього правового інструменту.

Корисним у цьому плані буде залучення до формування пропозицій представників адвокатського самоврядування, вищих юридичних навчальних закладів і наукових установ, громадських організацій тощо. Загалом система моніторингу якості надання адвокатами БВПД має орієнтуватися на оцінку рівня задоволеності громадян як споживачів цієї послуги. Підсумовуючи результати проведеного дослідження, зазначимо, що конституційне право особи на отримання правової допомоги відіграє важливу роль у забезпеченні захисту та охорони прав і свобод людини й громадянина в Україні як демократичній, соціальній, правовій державі. Гарантія права особи на отримання правової допомоги, а у випадках, передбачених законом, безоплатну правову допомогу, є не тільки конституційно-правовим обов'язком держави, але й додержанням взятих Україною міжнародно-правових зобов'язань. Практика свідчить, що наразі система надання безоплатної правової допомоги перебуває на етапі становлення, ще не завершено процес її інституалізації та правового регулювання, тому нею не досягнутий рівень європейських стандартів забезпечення доступу особи до правосуддя та якості правових послуг, а ця сфера в окресленому аспекті потребує удосконалення.

Вважаємо за доцільне Координаційному центру з надання правової допомоги та регіональним центрам в процесі впровадження нового Цивільного процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України, формування судової практики та на-

копичення правозастосовного досвіду проводити моніторинг реалізації стандартів якості надання БВПД у цивільному та адміністративному судочинстві в режимі зворотного зв'язку. Такий метод дасть змогу оперативно й своєчасно виявляти та усувати функціональні (зокрема, процесуальні) недоліки системи стандартів шляхом коректування основних параметрів і формування нових рівнів, що в цілому сприятиме удосконаленню вказаного правового інструментарію забезпечення якості правової допомоги. Задля підвищення рівня доступності такої допомоги громадянам доречно суттєво її дебіюрократизувати, спростивши процедуру звернення осіб для її отримання, зокрема скоротивши перелік і зобов'язавши персонал центрів надання допомоги перевіряти відповідність йому документів та витребувати їх лише за необхідності.

Адвокатська діяльність здійснюється на підставі договору про надання правової допомоги. Документами, що посвідчують повноваження адвоката на надання правової допомоги. Адвокат зобов'язаний належним чином надавати безоплатну вторинну правову допомогу – якісно, в повному обсязі та у визначені строки; чергувати згідно з графіком, у тому числі у нічний час, вихідні, святкові та неробочі дні, з метою забезпечення надання безоплатної вторинної правової допомоги особам з моменту їх затримання та ін.

1. <http://unba.org.ua/news/2920-rau-zaklikae-povernutisya-do-profesijnoi-diskusii-shodo-zakonu-pro-advokaturu.html>
2. <https://rm.coe.int/16806aab13>
3. <https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwj2sMmr8ofeAhUIjSwKHRDLD7gQFjACegQIBxAB&url=http%3A%2F%2Fukrainepravo.com%2Fnews%2Fukraine%2Fnabraly-chynnosti-zminy-do-zakonu-pro-bezoplatnu-pravovu-dopomogu-%2F&usg=AOvVaw3uBWpsU5j--uhQv5ffEfVe>
4. <https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwj2sMmr8ofeAhUIjSwKHRDLD7gQFjADegQIBhAB&url=http%3A%2F%2Fsumy.legalaid.gov.ua%2Fua%2Fpersonnel%3Fid%3D1325%3Abezoplatna-pravova-dopomoha-pytannya-tavidpovidit&usg=AOvVaw0jsyQdihKBOt5KDOersSNM>
5. http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/1-2018/koziakov_govoruha.pdf
6. <https://justice-km.gov.ua/uploads/files/BPD.docx>
7. <http://unba.org.ua/news/2920-rau-zaklikae-povernutisya-do-profesijnoi-diskusii-shodo-zakonu-pro-advokaturu.html>